

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟ με τίτλο 100 βασικές έννοιες για τη Γλωσσολογία αποτελεί ένα ιδιαίτερα ενημερωμένο και σύγχρονο διδακτικό εγχειρίδιο γενικής γλωσσολογίας, που αποτυπώνει συνοπτικά το καταστάλαγμα της γνώσης στους πιο σημαντικούς τομείς της επιστήμης της γλωσσολογίας καθώς και στις διακλαδικές σχέσεις που ανέπτυξε με άλλες επιστήμες.

Όσον αφορά τους συγγραφείς, πρόκειται για έμπειρους γλωσσολόγους με ιδιαίτερα αξιόλογο ερευνητικό και διδακτικό έργο. Κύριο μέλημά τους: χωρίς να παραλείπεται τίποτε ουσιώδες να παρουσιαστεί με ακρίβεια και παιδαγωγική επάρκεια ο πυρήνας των εννοιών της γλωσσολογίας που συνέβαλαν καθοριστικά στη συγκρότηση της επιστήμης αυτής.

Ως προς τον γενικό σχεδιασμό, το βιβλίο περιλαμβάνει τους περισσότερο συχνόχρηστους όρους, τις σημαντικές γλωσσολογικές θεωρίες και σχολές, καθώς και τους κύριους εκπροσώπους τους από τους κλάδους της θεωρητικής και ιστορικής γλωσσολογίας αλλά και της διδακτικής της γλώσσας. Το βιβλίο χαρακτηρίζεται από αυστηρή δόμηση και συνοχή: διαιρείται σε οκτώ θεματικές ενότητες, όπου εντάσσονται οι 100 βασικές έννοιες, οι οποίες συσχετίζονται με άλλες υπώνυμες έννοιες. Για κάθε βασική έννοια δίνονται ο ορισμός, οι απαρχές και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή ειδικές διαδικασίες, και όλα αυτά συνοδεύονται από εύγλωττα παραδείγματα. Το σύνολο ολοκληρώνεται με ασκήσεις και τις απαντήσεις στα ερωτήματα που θέτουν, οι οποίες στην ουσία συμπληρώνουν και αποσαφηνίζουν το περιεχόμενο που παρουσιάστηκε προηγουμένως και αφορά τη βασική έννοια επιτρέποντας παράλληλα την αυτομάθηση.

Παρά την πολυπλοκότητα του θέματος και τον κατακερματισμό του αντικείμενου σε 100 αυτοδύναμα άρθρα, προσφέρεται η δυνατότητα αναζήτησης συσχετισμών με τους παραπεμπτικούς λημματικούς τύπους με κεφαλαιογράμματη γραφή, που ενσωματώνονται αρμονικά μέσα στα άρθρα. Στο τέλος του βιβλίου παρατίθεται συνοπτική ιστορία της γλωσσολογίας από τις απαρχές έως τις μέρες μας. Το όλο πόνημα συμπληρώνεται με βασική βιβλιογραφία ξενόγλωσση και ελληνόγλωσση.

Το εγχειρίδιο αυτό διαφέρει από άλλα συναφή ως προς το ότι περιλαμβάνει επίσης έννοιες και όρους που συνιστούν πρόσφατες εξελίξεις στη γλωσσολογία, λ.χ. γλώσσες πολιτισμικής κληρονομιάς, ακαδημαϊκός και επιστημονικός γραμματισμός, όψεις της εν εξελίξει γλωσσικής αλλαγής στη νέα ελληνική, λόγιο και μη λόγιο επίπεδο, ζητήματα διδασκαλίας της ελληνικής ως μητρικής και ως δεύτερης γλώσσας, παθολογία της γλώσσας, και ιδίως ως προς τον παιδαγωγικό χαρακτήρα του, γεγονός που το καθιστά ένα πρωτότυπο και συνάμα εύχρηστο εγχειρίδιο. Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας απορρέει όχι μόνο από τον μεγάλο αριθμό ευφάνταστων ασκήσεων με τις απαντήσεις τους αλλά και από τον μεγάλο αριθμό πινάκων, σχημάτων και εικόνων που συνοδεύουν το κείμενο, από την αυστηρή δομή κάθε άρθρου, την κατανοητή γλώσσα στην οποία είναι γραμμένο και τη φειδωλή χρήση υποσημειώσεων.

Πρόκειται για απαραίτητο εργαλείο μύησης στη γλωσσολογία καθώς και για ένα αποτελεσματικό εργαλείο διδασκαλίας της, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην τυποποίηση της γλωσσολογικής ορολογίας, ιδίως στις περιπτώσεις όπου για την ίδια έννοια υπάρχουν εναλλακτικοί όροι.

Ευχόμαστε να είναι καλοτάξιδη η πρώτη έκδοση αυτού του επιτυχημένου εγχειρήματος και σύντομα να δούμε την επόμενη έκδοση συμπληρωμένη με τα νεότερα επιτεύγματα της γλωσσολογίας. Άραγε θα παραμείνει ο «πιασάρικος» τίτλος;

Θεσσαλονίκη, 31 Μαΐου 2021

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη
Ομότιμη καθηγήτρια γλωσσολογίας Α.Π.Θ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ γλώσσα; Τι είναι γλωσσική ποικιλία; Ποια είναι τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης και ποιες οι μονάδες τους; Ποιοι οι βασικότεροι γλωσσολογικοί κλάδοι; Πώς η γλωσσολογία συνομιλεί δημιουργικά με άλλα επιστημονικά πεδία; Ποια θεωρητικά πλαίσια σημάδεψαν τη γλωσσολογία τον 20ό αιώνα; Ποιες είναι οι σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία; Σε αυτά και πολλά άλλα ερωτήματα φιλοδοξεί να δώσει απάντηση το παρόν βιβλίο εξηγώντας, με όσο το δυνατόν πιο απλά λόγια, βασικές έννοιες-κλειδιά της επιστήμης της γλωσσολογίας, ώστε να γίνονται αντιληπτές τόσο από ειδικούς όσο και μη ειδικούς αναγνώστες.

Η ιδέα συγγραφής του βιβλίου προέκυψε από την ανάγκη να δώσουμε στους φοιτητές μας που επιλέγουν την Ειδίκευση Γλωσσολογίας έναν βασικό πυρήνα θεμάτων, τα οποία θα πρέπει οπωσδήποτε να γνωρίζουν ολοκληρώνοντας τις σπουδές τους, με απλό, σχηματικό και παιδαγωγικό τρόπο, με πλούσια παραδείγματα και ασκήσεις εμπέδωσης, επέκτασης και κριτικής διερεύνησης με τις απαντήσεις τους. Έτσι, το βιβλίο συνιστά ένα εγχείρημα μύησης των φοιτητών στα ζητήματα που απασχόλησαν και απασχολούν τη σύγχρονη γλωσσολογία, με στόχο να τους παράσχει τα βασικά εφόδια και να τους κινητροδοτήσει για μια πιο εξειδικευμένη και λεπτομερή έρευνα σε διάφορα πεδία. Περιλαμβάνει 100 έννοιες που οργανώνονται γύρω από τις εξής 8 ευρείες θεματικές:

1. *εισαγωγικές έννοιες και διακρίσεις*, όπου ορίζονται και αναλύονται θεμελιώδη ζητήματα, όπως το *γλωσσικό σημείο* και το *γλωσσικό σύστημα*, η *γλωσσική ποικιλία*, η *χρήση* και η *νόρμα*, η *γραμματική* κ.ά.
2. *επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης*, τα οποία περιγράφονται με βάση ποικίλες θεωρίες, παγιωμένες ήδη από τις αρχές του 20ού αι. αλλά και σύγχρονες.
3. *γλωσσικές μονάδες*, οι οποίες προσεγγίζονται επαγωγικά από τον φθόγγο και το φώνημα έως το μακροεπίπεδο του *εκφωνήματος* και του *κειμένου*.
4. *γλωσσικά φαινόμενα*, όπως ξεδιπλώνονται στα διάφορα επίπεδα γλωσσικής

- ανάλυσης (π.χ. *υπερτεμαχιακά στοιχεία* στη φωνολογία, *κλίση, παραγωγή* και *σύνθεση* στη μορφολογία, *είδη σημασίας* στη σημασιολογία κ.ά.) αλλά και διάφορες διαδικασίες, όπως ο *δανεισμός*, η *νεολογία*, η *γραμματικοποίηση* κ.ά.
5. *γλωσσολογικοί κλάδοι*, από τους πιο παγιωμένους, όπως η *ιστορική γλωσσολογία*, έως τους πιο πρόσφατους, όπως η *δικανική γλωσσολογία*.
 6. *γλωσσολογία, πρόσκτηση και διδασκαλία της γλώσσας*, όπου οι αρχές της θεωρητικής γλωσσολογίας μετουσιώνονται στη διαδικασία πρόσκτησης, μάθησης και διδασκαλίας.
 7. *γλωσσολογικές θεωρίες και προσεγγίσεις*, όπου προσεγγίζονται συνοπτικά θεωρίες που άσκησαν και ασκούν τη μεγαλύτερη επίδραση από τις απαρχές της επιστήμης (*δομισμός, Σχολή της Πράγας*) έως και σήμερα.
 8. *ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, όπου προσεγγίζονται συνοπτικά οι φάσεις από τις οποίες διέρχεται η ελληνική στη διαχρονία της μαζί με τα χαρακτηριστικά που εμφανίζει σε κάθε φάση.

Στο τέλος του βιβλίου παρατίθεται συνοπτικά η ιστορία της γλωσσολογίας από την παγίωσή της ως επιστήμης έως και σήμερα.

Προκειμένου να ενισχυθεί η παιδαγωγική παρουσίαση των δύσκολων επιστημονικών εννοιών, όλες οι ενότητες, από την 1η έως την 100ή, διαρθρώνονται με παρόμοιο τρόπο (π.χ. προηγείται ο ορισμός της έννοιας και οι απαρχές της και σταδιακά ξεδιπλώνονται διαδικασίες ή χαρακτηριστικά που αποτελούν κλειδιά στην κατανόηση, όπως λ.χ. η μεθοδολογία που ακολουθείται, η ενδεχόμενη κριτική κ.ά.).

Στο παραπάνω πλαίσιο, το βιβλίο περιλαμβάνει υλικό που προέκυψε από την πολυετή διδασκαλία γλωσσολογικών μαθημάτων στο Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης και έλαβε υπόψη του κλασικές αλλά και πιο σύγχρονες βιβλιογραφικές πηγές. Παράλληλα, έχει μια σαφή διδακτική στόχευση: να συγκεντρώσει σε ένα εγχειρίδιο όλα όσα θα πρέπει να γνωρίζει ο απόφοιτος σε προπτυχιακό επίπεδο. Την ίδια στιγμή μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εγχειρίδιο που συμπυκνώνει την «καρδιά» της γλωσσολογίας και για τους μεταπτυχιακούς φοιτητές. Κριτήριο ανάθεσης της συγγραφής των ενοτήτων υπήρξαν τα ειδικότερα επιστημονικά μας ενδιαφέροντα και η ερευνητική δραστηριοποίησή μας στην ιστορική, στη θεωρητική ή/και την εφαρμοσμένη γλωσσολογία.

Τέλος, το βιβλίο απευθύνεται σε φοιτητές φιλολογικών —ελληνικών και ξενογλωσσων— αλλά και παιδαγωγικών τμημάτων, φοιτητές πολυτεχνικών σχολών ή τμημάτων πληροφορικής που επιλέγουν να ασχοληθούν με την αυτόματη επεξεργασία της γλώσσας ή την τεχνητή νοημοσύνη και χρειάζεται να γνωρίζουν έννοιες-κλειδιά της γλωσσικής ανάλυσης, φοιτητές τμημάτων λογοθεραπείας ή

ψυχολογίας που επικεντρώνονται στην ψυχογλωσσολογική διάσταση, επαγγελματίες από τον χώρο της αυτόματης επεξεργασίας γλώσσας, αλλά και στο ευρύ κοινό που επιθυμεί να γνωρίσει τα βασικά χαρακτηριστικά της γλώσσας και τις αρχές ανάλυσης της επιστήμης της γλωσσολογίας σε ένα βασικό επίπεδο.

Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στην Άννα Αναστασιάδη Συμεωνίδη, Ομότιμη Καθηγήτρια του Α.Π.Θ. και Επίτιμη Καθηγήτρια του Δ.Π.Θ., και στον Παναγιώτη Κριμπά, Αναπληρωτή Καθηγητή του Δ.Π.Θ., για την κριτική ανάγνωση κεφαλαίων του βιβλίου. Επίσης, στην καλή συνάδελφο και φίλη Πηνελόπη Καμπάκη-Βουγιουκλή, χάρη στην οποία βρεθήκαμε και οι τρεις συγγραφείς και διδάσκοντες στο Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, καθώς και στον Γιάννη Μαμάη από τις εκδόσεις Gutenberg που από την αρχή πίστεψε στο εγχείρημα και μας παρότρυνε να το υλοποιήσουμε.

Κομοτηνή, Μάρτιος 2021

*Ζωή Γαβρηλίδου,
Μαρία Μητσιάκη,
Ασημάκης Φλιάτουρας*

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

1.

ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Ορισμός. Η γλωσσολογία είναι η επιστήμη που περιγράφει, αναλύει και προσπαθεί να ερμηνεύσει τη γλώσσα με αντικειμενικό τρόπο σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Επιχειρεί να απαντήσει σε ερωτήματα όπως: Ποια είναι η φύση της γλώσσας; Πώς κατακτάται; Πώς εξελίσσεται; Σε τι μοιάζουν και σε τι διαφέρουν οι γλώσσες μεταξύ τους; Πώς διδάσκονται/μαθαίνονται; Πώς επιτυγχάνεται η επικοινωνία; Πώς η γλώσσα συνδέεται με την κοινωνία;

Οι απαρχές. Το ενδιαφέρον για τη γλώσσα και την επικοινωνία εκδηλώθηκε χιλιάδες χρόνια πριν σε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς (π.χ. ινδοί γραμματικοί από τον 5ο αι. π.Χ., αρχαίοι Έλληνες κ.ά.), οι οποίοι επιχειρήσαν να μελετήσουν ποικίλες εκφάνσεις του προφορικού και του γραπτού λόγου. Το ενδιαφέρον αυτό κορυφώθηκε κατά τον 19ο αιώνα με την ανάπτυξη της *ιστορικοσυγκριτικής γλωσσολογίας*, η οποία επικεντρώθηκε στη συγκριτική ανάλυση γλωσσών, όπως η αρχαία ελληνική, η λατινική και η σανσκριτική, στον εντοπισμό των υποθετικών προγόνων τους (*πρωτογλώσσα*) αλλά και στις διαδικασίες που οδήγησαν στη διαμόρφωση των σύγχρονων ομάδων γλωσσών (βλ. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΗ). Η πρόωπη αυτή προσέγγιση είναι περισσότερο *ιστορική* και *φιλολογική*.

Η σύγχρονη γλωσσολογία. Η παγίωση της γλωσσολογίας ως ξεχωριστού πεδίου που ασχολείται με την επιστημονική/αντικειμενική μελέτη της γλώσσας αποτελεί μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη. Πρόκειται, δηλαδή, για μια «νεαρή» επιστήμη με περίπου 100 χρόνια ζωής που αναδύθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο μετά τη συμβολή του ελβετού γλωσσολόγου Ferdinand de Saus-

sure (βλ. και ΔΟΜΙΣΜΟΣ) και στις ΗΠΑ με τη συμβολή του Leonard Bloomfield. Με τον Saussure μετατοπίζεται το ενδιαφέρον στη μελέτη της *δομής της γλώσσας* σε μια δεδομένη χρονική στιγμή και γίνεται για πρώτη φορά η διάκριση ανάμεσα σε *συγχρονική γλωσσολογία*, η οποία μελετά τα γλωσσικά φαινόμενα σε πραγματικό χρόνο, στο εκάστοτε «σήμερα», χωρίς να συνυπολογίζει τις αλλαγές που συνέβησαν ιστορικά, και σε *διαχρονική γλωσσολογία*, η οποία μελετά την ιστορική εξέλιξη των γλωσσών και τη διαχρονική ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ (βλ. και ΣΥΓΧΡΟΝΙΑ-ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ). Με τον Bloomfield το ενδιαφέρον στρέφεται στην *περιγραφική προσέγγιση* των γλωσσών. Από τις αρχές του 20ού αιώνα και εξής η γλωσσολογία γνώρισε ταχεία ανάπτυξη, ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1960 και τη συμβολή του αμερικανού γλωσσολόγου Noam Chomsky, τα θεωρητικά αξιώματα και οι τεχνικές ανάλυσης του οποίου για τη γλώσσα –ως *αφηρημένο σύστημα* και ως *έμφυτο βιολογικό και καθολικό* για όλους τους ανθρώπους *χάρισμα*– εδραίωσαν ακόμη περισσότερο την επιστημονική διάσταση της γλωσσολογίας (βλ. ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ, ΠΡΟΣΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ). Από το 1960 κ.ε., η ανάπτυξη της γλωσσολογίας είναι ραγδαία, καθώς κάνουν την εμφάνισή τους νέες θεωρίες και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες δίνουν έμφαση στη γλώσσα ως *νοητική κατασκευή* αλλά και στις *λειτουργίες* της γλώσσας. Σήμερα η γλώσσα μελετάται *διεπιστημονικά*, δηλαδή συνδυαστικά με άλλες επιστήμες, όπως η ψυχολογία, η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η ιατρική κ.ά. (για μια πιο αναλυτική παρουσίαση, βλ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ).

Κλάδοι της γλωσσολογίας. Με βάση την εστίαση του γλωσσολόγου, η γλωσσολογία διακρίνεται σε *θεωρητική γλωσσολογία*, όταν ο ερευνητής επιχειρεί να διατυπώσει γενικές αρχές, μοντέλα και μεθόδους για τη μελέτη των γλωσσών και να περιγράψει και να ερμηνεύσει τα χαρακτηριστικά τους, και σε *εφαρμοσμένη γλωσσολογία*, όταν ο ερευνητής επικεντρώνεται σε όψεις, πτυχές και προβλήματα της καθημερινότητας που βασίζονται στη γλώσσα ή την εμπεριέχουν. Τα πιο διαδεδομένα υποπεδία της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας είναι η μάθηση και διδασκαλία της πρώτης και ιδίως της δεύτερης/ξένης γλώσσας ή των ΓΛΩΣΣΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ και η ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ. Επίσης, διακρίνεται σε ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ (βλ. παραπάνω) και σε συγκριτική ή ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, όταν διερευνά τις διαφορές μεταξύ των γλωσσών, προκειμένου να προσφέρει μια ταξινόμηση κοινών διαγλωσσικών χαρακτηριστικών (*τυπολογία*) – π.χ. όλες οι γλώσσες του κόσμου έχουν ρήματα.

Μεθοδολογία. Η αντικειμενική και επιστημονική μελέτη της γλώσσας είναι απαλλαγμένη από αισθητικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτισμικές και άλ-

λες προκαταλήψεις, όπως, για παράδειγμα, ότι υπάρχουν ανώτερες και κατώτερες γλώσσες, γλώσσες εύηχες, γλώσσες κύρους από τη φύση τους κτλ. Για να επιτευχθεί αυτή η αντικειμενικότητα, τίθενται σαφή *ερευνητικά ερωτήματα*, διατυπώνονται *θεωρητικά μοντέλα* ή/και συλλέγονται *γλωσσικά δεδομένα*, τα οποία αναλύονται και ερμηνεύονται με συγκεκριμένες μεθόδους *ποσοτικής* ή/και *ποιοτικής έρευνας*.

Μικρογλωσσολογία και μακρογλωσσολογία. Στο πλαίσιο της *μικρογλωσσολογίας*, η γλώσσα μελετάται ως ένα σύστημα διασυνδεδεμένων στοιχείων σε επιμέρους *επίπεδα ανάλυσης*: τη ΦΩΝΗΤΙΚΗ, τη ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ, τη ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ, τη ΣΥΝΤΑΞΗ, τη ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ και την ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ. Η μικρογλωσσολογία δίνει έμφαση στη *δομή* της γλώσσας. Αντίθετα, στο πλαίσιο της *μακρογλωσσολογίας* επιχειρείται μια πιο ευρεία ανάλυση που αναδεικνύει *διακλαδικά* τη σχέση της γλωσσολογίας με άλλα επιστημονικά πεδία.

Διεπιστημονικά πεδία της γλωσσολογίας (μακρογλωσσολογία). Τα τελευταία χρόνια γνωρίζουν ιδιαίτερη άνθηση διεπιστημονικά πεδία όπως η ΨΥΧΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΝΕΥΡΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΓΝΩΣΙΑΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΥΦΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΚΕΙΜΕΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΒΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΚΛΙΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η ΔΙΚΑΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, η εκπαιδευτική γλωσσολογία, η γεωγραφική γλωσσολογία, η κριτική γλωσσολογία, η οικογλωσσολογία, η θεσμική γλωσσολογία, η γλωσσολογία της ειρήνης, η στατιστική γλωσσολογία, η μαθηματική γλωσσολογία, η θεολογική γλωσσολογία κ.ά.

Γλωσσολογία και φιλολογία. Κατά τον 19ο αιώνα, η μελέτη της γλώσσας υπήρξε ιστορικά προσανατολισμένη. Αυτή η κατεύθυνση προς τη διαχρονική ανάλυση ενέταξε τη γλωσσολογία στον ευρύτερο χώρο της φιλολογίας, δηλαδή της μελέτης της γλώσσας μέσα από προφορικές και γραπτές ιστορικές πηγές. Η συγχρονική ανάλυση που ακολούθησε με τον *δομισμό*, τον *γενετισμό* και τον *λειτουργισμό* και η ανάδυση *διεπιστημονικών κλάδων* διαφοροποίησαν τη γλωσσολογία ουσιαστικά από τη φιλολογία ως προς τη στόχευση, τη θεωρητική σκευή αλλά και τη μεθοδολογία ανάλυσης των γλωσσικών φαινομένων (π.χ. έμφαση στον προφορικό λόγο, στη γλώσσα ως σύστημα, στην ποσοτική ανάλυση κ.ά.). Ωστόσο, με βάση την αρχική υπαγωγή της γλωσσολογίας στη φιλολογία, στην Ελλάδα οι γλωσσολογικές σπουδές εξακολουθούν να προσφέρονται στο πλαίσιο των *ανθρωπιστικών επιστημών*, ενώ στην Ευρώπη και την Αμερική εντάσσονται στις *κοινωνικές επιστήμες*.

Παρερμηνείες για τον γλωσσολόγο. Η πρώτη ταύτιση της γλωσσολογικής ανάλυσης με τη συγκριτική ανάλυση γλωσσών κύρους (με κοινωνιογλωσσικά κριτήρια) είναι εδραιωμένη ακόμη και σήμερα, και οδηγεί συχνά σε συγκεχυμένες αντιλήψεις, όπως, για παράδειγμα, ότι ο γλωσσολόγος πρέπει να μιλάει πολλές γλώσσες αλλά και να αποφασίζει και να επιβάλλει τι είναι σωστό να λέμε και να γράφουμε, όπως επίσης ότι η αλλαγή σηματοδοτεί τη φθορά της γλώσσας. Στο πλαίσιο αυτό, και ο γλωσσικός δανεισμός αντιμετωπίζεται ως μια διαδικασία που επιφέρει αλλοίωση της γλώσσας. Είναι προφανές ότι η επιστημονική (αντικειμενική) μελέτη της γλώσσας δεν προϋποθέτει αυξημένη γλωσσομάθεια ούτε είναι *ρυθμιστική/κανονιστική*, δεν θέτει, δηλαδή, κανόνες ορθότητας. Είναι *περιγραφική*, καθώς αποσκοπεί στην περιγραφή, ανάλυση και ερμηνεία των γλωσσικών φαινομένων, όπως αυτά προκύπτουν από τους φυσικούς ομιλητές. Κι ακόμη, η γλωσσολογία προσεγγίζει τη γλώσσα ως ένα *δυναμικό σύστημα* που διαρκώς και αναπόφευκτα *εξελίσσεται*.

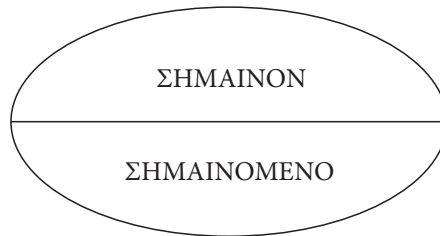
ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ένας φίλος/μια φίλη σάς ζητάει να του/της περιγράψετε τι κάνει ένας γλωσσολόγος, εκτός από το «να μας ενημερώνει για τη σωστή και τη λαθεμένη χρήση της γλώσσας». Δώστε του/της μια τεκμηριωμένη απάντηση που να βασίζεται στην αντικειμενική/επιστημονική προσέγγιση της γλώσσας.
2. Η ανάδυση νέων παγκόσμιων κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών φαινομένων επηρεάζει αναπόφευκτα και τη γλώσσα. Συγκεντρώστε όρους της αγγλικής που ενσωματώθηκαν στην ελληνική αλλά και σε άλλες γλώσσες του κόσμου κατά τη διασπορά της πανδημίας της Covid-19. Στη συνέχεια, επιχειρηματολογήστε σε ένα κείμενο 100 λέξεων αν η *ενσωμάτωση δανείων απειλεί την ελληνική ή και οποιαδήποτε άλλη γλώσσα*, αξιοποιώντας το άρθρο του Ασημάκη Φλιάτουρα με τίτλο «Κινδυνεύει η ελληνική γλώσσα από τους όρους lockdown και delivery;» <https://www.paratiritis-news.gr/article/231755/Kinduneuei-i-elliniki-glossa-apo-tous-orous-lockdown-kai-delivery>
3. Επιλέξτε ένα διεπιστημονικό πεδίο (π.χ. τη δικανική γλωσσολογία) και εξηγήστε (α) σε τι μπορεί να αποσκοπεί η γλωσσολογική ανάλυση στο πλαίσιο του και (β) γιατί το θεωρείτε πολλά υποσχόμενο για επικείμενη επαγγελματική αποκατάσταση.
4. Εξηγήστε γιατί σε χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής η γλωσσολογία εντάσσεται στις κοινωνικές επιστήμες.

2.

ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΣΗΜΕΙΟ

Ορισμός. Ο πατέρας της σύγχρονης γλωσσολογίας, ο Ferdinand de Saussure, εισήγαγε τη διάκριση ανάμεσα σε *σημαίνον* και *σημαινόμενο*. Το *σημαίνον* αναφέρεται στην *ηχητική ακολουθία* μιας λέξης, δηλαδή στην ακουστική της εικόνα, και το *σημαινόμενο* στην *έννοια* της λέξης (βλ. και Α΄ ΚΑΙ Β΄ ΑΡΘΡΩΣΗ). Η άρρηκτη *σύνδεση* ενός σημαίνοντος με ένα σημαινόμενο αποτελεί το *γλωσσικό σημείο*.

Σχήμα 1: Το γλωσσικό σημείο

Αυθαιρεσία του γλωσσικού σημείου. Το γλωσσικό σημείο είναι αυθαίρετο, υπό την έννοια ότι αποτελεί μη αιτιολογημένη κοινωνική σύμβαση, η οποία οφείλει να γίνεται δεκτή από όλα τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας. Με άλλα λόγια, το να χρησιμοποιούμε την ακολουθία γ, α, τ, α και να αποκαλούμε ‘γάτα’ το τετράποδο αιλουροειδές που κάνει *νιάου* δεν προκύπτει από κάποια φυσική αναγκαιότητα, αλλά είναι τυχαίο. Δεν υπάρχει, δηλαδή, κάποια εσωτερική σχέση ανάμεσα στην ακολουθία φωνημάτων /γ/, /α/, /τ/, /α/ και την έννοια ‘γάτα’. Η συγκεκριμένη έννοια θα μπορούσε να παριστάνεται με οποιαδήποτε άλλη ακολουθία φωνημάτων. Αυτό εξάλλου αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι διαφορετικές γλώσσες χρησιμοποιούν διαφορετικά σημαίνοντα για την ίδια έννοια: αγγλ. cat, γαλλ. chat, γερμ. Katz, ιταλ. gatto, αλβ. mace, σερβ. мачка.

Σχετική και απόλυτη αυθαιρεσία. Βέβαια, τα σημεία που περικλείονται σε μια γλώσσα δεν είναι όλα αυθαίρετα στον ίδιο βαθμό. Υπάρχουν λέξεις *σχετικά* και *απόλυτα* αυθαίρετες. Για παράδειγμα, αν συγκρίνουμε τη λέξη *δέκα* με τη λέξη *δεκατρία* διαπιστώνουμε ότι στη δεύτερη είναι δυνατόν να ταυτίσουμε τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται (δέκα και τρία), ενώ στην πρώ-

τη κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό. Συνεπώς, λέμε ότι η λέξη *δέκα* είναι απόλυτα αυθαίρετη, ενώ η λέξη *δεκατρία* σχετικά αυθαίρετη. Σχετική αυθαιρεσία χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό τις δομημένες λέξεις (σύνθετες και παράγωγες) σε σχέση με τις απλές.

Την αυθαιρεσία του γλωσσικού σημείου φαίνεται να αμφισβητούν οι *ονοματοποιητικές* (ή ηχοποιητικές) λέξεις, λέξεις δηλαδή που σχηματίζονται με μίμηση ενός φυσικού ήχου (π.χ. *γαβ, νιάου, τσίου, πλατζ*), καθώς και τα επιφωνήματα (π.χ. *αχ!, ουφ!*). Ακόμη βέβαια και σε αυτή την περίπτωση, υπάρχει αυθαιρεσία, εφόσον δεν χρησιμοποιούν όλες οι γλώσσες τα ίδια επιφωνήματα ή τις ίδιες ονοματοποιητικές λέξεις (π.χ. τα γαλλικά επιφωνήματα *aie!, bof!* ή ο ήχος που κάνει η γάτα και ο σκύλος σε διαφορετικές γλώσσες: αγγλ. *meow/woof*, γαλλ. *miaou/ouaf-ouaf*, ιταλ. *miao/bau bau*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Αναζητήστε σύμφωνα με το πρότυπο: *νιάου, νιαουρίζω, νιαούρισμα*, τις ονοματοποιητικές λέξεις που δηλώνουν τον ήχο που κάνει η πάπια, η κότα, το πρόβατο και ο γάιδαρος σε τουλάχιστον τρεις διαφορετικές γλώσσες.
2. Να δώσετε 2 παραδείγματα σχετικά αυθαίρετων λέξεων στην ελληνική.

3.

Α΄ ΚΑΙ Β΄ ΑΡΘΡΩΣΗ

Ορισμός. Ο όρος *διπλή άρθρωση* ή *πρώτη και δεύτερη άρθρωση* αναφέρεται στα δύο επίπεδα στα οποία οργανώνεται η ανθρώπινη γλώσσα: στο *πρώτο* ή *ανώτερο επίπεδο*, όπου οι μονάδες έχουν *φωνητική μορφή* αλλά και *σημασία*, και στο *δεύτερο* ή *κατώτερο επίπεδο*, στο οποίο περιλαμβάνονται μονάδες που *δεν είναι φορείς σημασίας*.

Οι απαρχές. Η ιδέα της διπλής άρθρωσης ανάγεται στις πρώιμες εργασίες των αρχαίων ελλήνων φιλοσόφων, όπως του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και των Στωικών, ενώ αργότερα υπονοείται στην *αυθαιρεσία του γλωσσικού σημείου* από τον Saussure και στη διάκρισή του σε *σημαίνον* και *σημαινόμενο* (βλ. ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΣΗΜΕΙΟ). Ωστόσο, ο όρος *διπλή άρθρωση* χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από τον γάλλο δομιστή γλωσσολόγο André Martinet, ο οποίος είναι εξοικειωμένος με τις αρχές της ΣΧΟΛΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΓΑΣ και αναδεικνύεται σε ιδρυτή της *Σχολής της Λειτουργικής Γλωσσολογίας*, μιας σχολής που αποτελεί παρακλάδι του δομισμού.

Η προσέγγιση του Martinet. Για τον Martinet, η έννοια της *αυθαιρεσίας του γλωσσικού σημείου* δεν αρκεί για να διακρίνει τη *φυσική ανθρώπινη γλώσσα* από άλλες μορφές επικοινωνίας, όπως αυτή των ζώων ή άλλα *μη γλωσσικά σημειωτικά συστήματα* (π.χ. σήματα της τροχαίας, βλ. ΜΗ ΛΕΚΤΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ). Έτσι, καταλήγει ότι η ανθρώπινη γλώσσα *αρθρώνεται*, δηλαδή *δομείται* (και όχι προφέρεται), διεπίεδα. Η πρώτη άρθρωση αποτελείται από μονάδες με φωνολογική μορφή και νόημα, τα *μονήματα* κατά τον Martinet (που αντιστοιχούν στον σημερινό όρο *μορφήματα*, βλ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ), τα οποία με τη σειρά τους αναλύονται στη δεύτερη άρθρωση σε μικρότερες μονάδες χωρίς νόημα, τα *φωνήματα* (βλ. ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ). Καθένα από τα μορφήματα αποτελείται από *σημαίνον* και *σημαινόμενο*, ενώ οι φωνολογικές μονάδες δεν αποτελούν γλωσσικά σημεία. Η διάκριση αυτή εκπορεύεται, κατά τον Martinet, από τις *αρχές της οικονομίας της γλώσσας* και της *μικρότερης προσπάθειας*, εφόσον με έναν πεπερασμένο αριθμό φωνημάτων (από 11 για τη γλώσσα Rotokas της Νέας Γουϊνέας, 23 για την ελληνική μέχρι 141 για τη γλώσσα !Xũ της Νότιας Αφρικής, Maddieson, 1984), δημιουργούνται άπειρες λέξεις, ενώ με συγκεκριμένο αριθμό μορφημάτων και λέξεων πετυχαίνουμε να επικοινωνούμε σύνθετα νοήματα (π.χ. *έχω πονοκέφαλο*), για τα οποία θα απαιτούνταν πολλά σύμβολα και χειρονομίες. Την

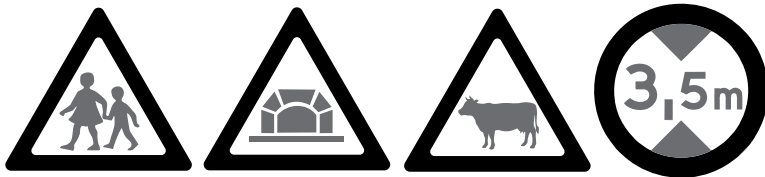
ίδια στιγμή, οι μονάδες της πρώτης άρθρωσης καθίστανται επαναχρησιμοποιήσιμες σε άλλες εμπειρίες μας (π.χ. *έχω πονόδοντο*).

Κοινά αποδεκτή αρχή. Παρόμοια διάκριση ανάμεσα στη σημασία και την ηχητική μορφή προτείνεται και από τον αμερικανό γλωσσολόγο Hockett με τον όρο *δυϊκότητα του σχηματισμού* (duality of patterning). Σε κάθε περίπτωση ο Martinet, ο Hockett, ο Saussure και οι περισσότεροι γλωσσολόγοι, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, συγκλίνουν στο ότι η διεπίπεδη άρθρωση της ανθρώπινης γλώσσας αποτελεί βασική *δομική αρχή*, καθώς προβλέπει τη δόμηση των γλωσσικών στοιχείων από νοήματα και ελάχιστα από μονάδες που συνδυάζονται και δομούν με τη σειρά τους λεξικές μονάδες, προτάσεις και κείμενα.

Κριτική. Από την άλλη πλευρά, σήμερα κάποιοι γλωσσολόγοι εκφράζουν τις επιφυλάξεις τους για το αν η διπλή άρθρωση αποτελεί απόλυτο *γλωσσικό καθολικό* (βλ. ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ, ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ) σε όλες τις γλώσσες του κόσμου. Για τη γλωσσολόγο Juliette Blevins υπάρχουν και γλώσσες στις οποίες μεγαλύτερες μονάδες δεν τεμαχίζονται/αναλύονται περαιτέρω σε μικρότερες μονάδες· για παράδειγμα, στη γλώσσα Nhandu των ιθαγενών της Δυτικής Αυστραλίας το γλωσσικό στοιχείο που αντιστοιχεί στο *ναι* είναι το [ʔeʔe] (ο ήχος ʔ είναι γλωσσιδικός και μοιάζει με βήξιμο), το οποίο, όμως, δεν τεμαχίζεται περαιτέρω, αλλά εκλαμβάνεται ολιστικά, εφόσον το φωνολογικό σύστημα της γλώσσας διαθέτει μόνο τα φωνηεντικά φωνήματα /a, i, u/. Καταλήγει ότι η δυϊκότητα αποτελεί *στατιστική τάση*, και όχι *γλωσσικό καθολικό* (βλ. και ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ), για τη μελέτη της οποίας είναι απαραίτητο να κατασκευαστούν *πιθανοτικά μοντέλα*.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Παρατηρήστε την παρακάτω εικόνα και επιχειρηματολογήστε σχετικά με το αν οι πινακίδες εμφανίζουν διπλή άρθρωση.

2. Αναλύστε τη φράση *Το φιλμάκι αρχίζει στα συστατικά της α' και β' άρθρωσης*.

4.

ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ - ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ

Ορισμός. Προφορικός λόγος είναι η αυθόρμητη ομιλία με τη χρήση των φωνητικών οργάνων και γραπτός λόγος η εικονική καταγραφή του προφορικού λόγου βάσει συμβάσεων. Μονάδα του προφορικού λόγου είναι ο *φθόγγος* (βλ. ΦΩΝΗΤΙΚΗ), που αναπαρίσταται με το *Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο*, ενώ μονάδα του γραπτού λόγου είναι το *γράφημα* (βλ. ΓΡΑΦΗ - ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ). Ο γραπτός λόγος συνοδεύεται από ειδικά σύμβολα, λόγου χάρη σημεία στίξης, σύμβολα τονισμού κτλ., και ρυθμίζεται με βάση ειδικούς ορθογραφικούς κανόνες. Υπάρχουν και ενδιάμεσες μορφές, κυρίως στον ψηφιακό/ηλεκτρονικό λόγο, δηλαδή τα *υβριδικά είδη λόγου* που εμφανίζουν χαρακτηριστικά και των δύο, όπως για παράδειγμα τα *Greeklish* στις γραπτές συνομιλίες του διαδικτύου, που ενσωματώνουν στοιχεία προφορικότητας (λ.χ. επιφωνήματα, επανάληψη φωνηέντων για επιτονισμό, συντμήσεις, αποβολές/απλοποιήσεις και μορφές φωνητικής γραφής). Ο προφορικός λόγος είναι περισσότερο αυθόρμητος, καθημερινός και λιγότερο επιμελημένος από τον γραπτό (ανάλογα βέβαια και με τα κειμενικά είδη). Ο γραπτός λόγος περιβάλλεται –εσφαλμένα– με περισσότερη εγκυρότητα με το επιχείρημα ότι διασώζει την ιστορική και πολιτιστική μνήμη, κατοχυρώνει τον λόγο και έχει μεγαλύτερο βαθμό επιστημότητας, συμβατικότητας και κανονικοποίησης/ρυθμιστικότητας σε επίπεδο επιλογών και κατασκευής κειμένων (βλ. ΚΕΙΜΕΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ). Γι' αυτόν τον λόγο, η εκπαίδευση ασχολείται κυρίως με την ανάλυση και την παραγωγή του γραπτού λόγου, ενώ θα έπρεπε να ασχολείται περισσότερο απ' ό,τι τώρα και με την παραγωγή προφορικού λόγου λόγω της προτεραιότητάς του.

Προτεραιότητα του προφορικού λόγου. Ο προφορικός λόγος έχει προτεραιότητα έναντι του γραπτού και ενδιαφέρει ερευνητικά τους γλωσσολόγους, επειδή είναι πρωτογενής και περισσότερο φυσικός, αποτελεί το βασικό μέσο της γλωσσικής λειτουργίας και της εκκίνησης της γλωσσικής αλλαγής και αποτυπώνει την εξέλιξη της προφοράς (βλ. και ΓΡΑΦΗ - ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ και ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ). Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου έγκειται στους εξής κυρίως λόγους:

- *ιστορική προτεραιότητα:* ιστορικά, ο προφορικός λόγος προηγείται του γραπτού. Οι παλαιότερες γνωστές γραπτές γλώσσες έχουν ιστορία μόλις 6000-7000 χρόνων. Δεν υπάρχει σύγχρονο ή παλαιότερο παράδειγμα ζωντανής γλώσσας, που πρώτα γράφτηκε κι ύστερα μιλήθηκε.

- *δομική προτεραιότητα*: τα συστήματα γραφής βασίζονται σε μονάδες του προφορικού λόγου.
- *βιολογική προτεραιότητα*: το παιδί κατακτά πρώτα την προφορική μορφή της γλώσσας του περιβάλλοντός του, ενώ αργότερα, και έπειτα από ειδική διδασκαλία, μαθαίνει και τη γραπτή.
- *λειτουργική προτεραιότητα*: η μεγάλη ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει αυξήσει τη χρήση του προφορικού λόγου σε βάρος του γραπτού, αν και τις τελευταίες δεκαετίες το διαδίκτυο και η εκτεταμένη χρήση υπολογιστών έχει αυξήσει τον ηλεκτρονικό /ψηφιακό γραπτό λόγο.

Α Σ Κ Η Σ Η

Κυκλοφορεί συχνά στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης το ακόλουθο κείμενο (άγνωστο, με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, συντάκτη). Αφού διαβάσετε και την ενότητα ΓΡΑΦΗ - ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ, σχολιάστε το περιεχόμενο και τις επιλογές του συντάκτη με βάση τα χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου:

«Ενός λεπτού σιγή για εκείνο το μαντήλι που ξηλώθηκε κι έμεινε “μαντίλι”, για την εταιρεία που διαλύθηκε κι έγινε “εταιρία”, για τη βρωμιά που λερώθηκε κι έγινε “βρομιά”, για τον χλωμό που τρόμαξε κι έγινε “χλομός”, για το πηρούνι που έσπασε κι έγινε “πιρούνι”, για το συγγνώμη που, έλεος, γίνεται “συγνώμη”, για το ρήμα γλυτώνω που δε γλύτωσε κι έγινε “γλιτώνω”, για το παληκάρι που λύγισε κι έγινε “παλικάρι”, για την μύρα που ξίνισε κι έμεινε “μπίρα”, για την χρεωκοπία που έγινε “χρεοκοπία” και τη φοβόμαστε περισσότερο, για την περηφάνεια που ντροπιάστηκε κι έγινε “περηφάνια” για τον Μανώλη που παλεύει για να μη γίνει “Μανόλης”, για τη ζήλεια που ζήλεψε κι έγινε “ζήλια”, για το κτήριο που γκρεμίστηκε κι έγινε “κτίριο”...»

5.

ΓΡΑΦΗ - ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ

Γραφή: ορισμός και χαρακτηριστικά. Εφόσον ο προφορικός λόγος έχει προτεραιότητα στην ανθρώπινη ομιλία (βλ. ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ - ΓΡΑΠΤΟΣ ΛΟΓΟΣ), η *γραφή* είναι η συμβατική εικονική αναπαράσταση του προφορικού λόγου. Μονάδα της γραφής είναι το *γράφημα*. Στην αλφαβητική γραφή δεν ισχύει πάντοτε η *αρχή της αμφιμονοσημαντότητας*, δηλαδή ένας φθόγγος να ισούται με ένα γράφημα. Έτσι, παρατηρούνται τεσσάρων ειδών *αναντιστοιχίες προφοράς και γραφής*: (α) ένας φθόγγος αναπαρίσταται με ποικιλία γραφημάτων ή ακολουθιών γραφημάτων (λ.χ. ο φθόγγος [i] με τα γράφηματα η, ι, υ και τις ακολουθίες γραφημάτων ει, οι, υι), (β) δύο φθόγγοι αναπαρίστανται με ένα γράφημα (λ.χ. το συμφωνικό σύμπλεγμα [ps] με το γράφημα ψ), (γ) ένας φθόγγος αναπαρίσταται με ένα γράφημα, αλλά έχει διαφορετική προφορά ανάλογα με το φωνολογικό περιβάλλον (λ.χ. το φώνημα [s] αναπαρίσταται με το γράφημα <σ>, αλλά προφέρεται ως [s] ή [z] στις λέξεις *σήμα* και *Σμύρνη* αντίστοιχα), και (δ) ένα γράφημα μπορεί να έχει ποικιλία προφοράς, κυρίως για ιστορικούς και φωνολογικούς λόγους (λ.χ. το υ ως [i], [v], [f] στις λέξεις *πύλη*, *αυλή* και *καύση* αντίστοιχα) (βλ. και ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ). Σε μερικές περιπτώσεις η ορθογραφία έχει διακριτική λειτουργία – λ.χ. *δίνετε* ως β' πληθυντικό οριστικής ενεστώτα ενεργητικής φωνής και *δίνεται* ως γ' ενικό οριστικής ενεστώτα μέσης φωνής.

Συστήματα γραφής και αποκρυπτογράφηση. Τρία είναι τα βασικά είδη συστημάτων γραφής, από τα οποία βέβαια προκύπτουν ενδιάμεσες ή μικτές μορφές:

- *λογογραφικό ή εικονογραφικό:* το γράφημα (ιδεόγραμμα) αναπαριστά λέξη (λ.χ. τα ιερογλυφικά της Αιγύπτου),
- *συλλαβικό:* το γράφημα (συλλαβόγραμμα) αναπαριστά συλλαβή (βλ. και ΥΠΕΡΤΕΜΑΧΙΑΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ),
- *αλφαβητικό:* το γράφημα (γράμμα) αναπαριστά φθόγγο (λ.χ. το λατινικό αλφάβητο).

Συχνά, μια γλώσσα γράφεται διαχρονικά με πολλά συστήματα –για παράδειγμα, η ελληνική διαθέτει γλωσσικά μνημεία και με τα τρία συστήματα. Επίσης, μια οικογένεια γλωσσών μπορεί να γράφεται με διάφορα συστήματα κατά τη διαχρονία (βλ. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ).

Η γραφή στην ελληνική γλώσσα. Η ελληνική γλώσσα έχει γραφτεί και με τα τρία συστήματα γραφής και συγκεκριμένα:

- (α) με *ιερογλυφικό*: δεν έχει ακόμα αναγνωστεί με απόλυτη ασφάλεια και εντοπίζεται σε κείμενα του 2000-1750 π.Χ. κυρίως στην Κρήτη.
- (β) με *συλλαβικό*: είναι η επονομαζόμενη *Γραμμική Β'*, η οποία εκτός από συλλαβογράμματα διέθετε και ιδεογράμματα, και εντοπίζεται σε κείμενα του 1600-1200 π.Χ. της κρητομυκηναϊκής διαλέκτου. Το υλικό προέρχεται κυρίως από την Κνωσό, την Πύλο, τις Μυκήνες και τη Θήβα και περιλαμβάνει καταλόγους, κατά βάση με ανθρωπωνύμια, τοπωνύμια και όρους (ζώα, μέταλλα κτλ.). Η αποκρυπτογράφηση βοήθησε και στην αντίστοιχη αποκρυπτογράφηση του κυπριακού συλλαβαρίου (6ος π.Χ. - 4ος π.Χ.). Στις παρακάτω εικόνες βλέπετε τα γραφήματα της Γραμμικής Β':

Ιδεογράμματα						Συλλαβογράμματα									
άνδρας	γυναίκα	κρίαρι	προβατίνα	ταύρος/βόδι	αγελάδα	A	η	E	Α	I	Ψ	O	Ω	U	Ϝ
μαλλί	πινόρι	ύφασμα	δέρμα βοειδούς	προβιά	σιτάρι	DA	Τ	DE	Χ	DI	Τ	DO	Φ	DU	Ξ
κρίθαρα	ελιές	λάδι	σύκα	κρασί		JA	Θ	JE	Χ	KI	Ν	KO	Φ	KY	Ζ
τριπόδας	πρόχους	αμφορέας	φιάλη	ψευδόστομος		KA	Θ	KE	Ξ	MI	Ν	MO	Φ	MU	Ζ
εἶφος/λόγχη	θώρακας	άρμα	άλσος			MA	Δ	ME	Ψ	NI	Υ	NO	Φ	NU	Ζ
χρυσός	μπρούτζος	τάπαντο καϊκού	υποπόδιο			NA	Υ	NE	Ψ	PI	Θ	PO	Φ	PU	Δ
						PA	Τ	PE	Β	QI	Τ	QO	Υ		
						QA	Φ	QE	Θ	RI	Α	RO	Τ	RU	Υ
						SA	Υ	SE	Π	SI	Ζ	SO	Φ	SU	Ε
						TA	Π	TE	Φ	TI	Λ	TO	Τ	TU	Φ
						WA	Π	WE	Ζ	WI	Δ	WO	Δ		
						ZA	Φ	ZE	Ξ	ZO	Φ				

Εικόνες 1 και 2: *Ιδεογράμματα και συλλαβογράμματα της Γραμμικής Β'*

Πηγή Εικόνας 2: Dickinson (1994: 196)

Οι γραφηματικές δυνατότητες της Γραμμικής Β', σε αντιδιαστολή με την πραγματική φωνολογική αναπαράσταση, ήταν περιορισμένες. Για παράδειγμα, όλα τα κλειστά σύμφωνα δηλώνονται με τα [p, t, k] –λ.χ. te-o (=θε-ός), te-ke (=θήκη), ki-to (=χιτών)–, τα υγρά [l, r] δηλώνονται με [r] –λ.χ. me-ri (=μέλι)– και στα συμφωνικά συμπλέγματα [κλειστό σύμφωνο + σύμφωνο] το φωνήεν του δεύτερου συμφώνου μεταφέρεται και στο πρώτο – λ.χ. ku-ru-so (=χρυσός).

- (γ) με *αλφαβητικό*: στην ΑΕ υπήρχαν πολλές τοπικές παραλλαγές αλφαβήτων, ανάλογα με τις διαλέκτους, τα οποία ταξινομούνται σε τέσσερις ομάδες. Το αλφάβητο που χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα στην ελληνική εί-

train (το δεύτερο πιθανώς από το ιταλικό treno), και *αβγό/αυγό*, όπου το πρώτο προκύπτει ετυμολογικά από την ανάπτυξη ενός -v- σε φωνητικό επίπεδο, ενώ το δεύτερο είναι αποτέλεσμα υπερδιόρθωσης (βλ. ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ) με βάση την ΑΕ ορθογραφία (πβ. *αυλός*). Συχνά, όμως, τις προτεινόμενες διτυπίες ρυθμίζουν προς κοινή συνεννόηση επίσημοι σχολικοί ορθογραφικοί κανόνες.

Ορθογραφικά λάθη. Μια ειδική κατηγορία λαθών στον γραπτό λόγο είναι τα ορθογραφικά. Το πρόβλημα εκκινεί από τη συνύπαρξη δύο διαφορετικών διαδικασιών: της *ιστορικής ορθογραφίας* και της *απλοποίησης*. Η ιστορική ορθογραφία διατηρεί παλαιότερες γραπτές αναπαραστάσεις: για παράδειγμα, στην ΑΕ, που είχε περισσότερο φωνολογική γραφή, τα γραφήματα *η, υ, ω* κτλ. αντικατόπτριζαν διαφορετική προφορά ([e:], [u/ü] και [o:] αντίστοιχα), ενώ στη ΝΕ λόγω φωνολογικών αλλαγών (βλ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ) το φωνήεν [i] αναπαρίσταται γραφηματικά με πολλαπλούς τρόπους – λ.χ. *η, ι, υ*– και το φωνήεν [o] με τα γραφήματα *ο* και *ω*. Η απλοποίηση παρεμβαίνει στην ορθογραφία συνήθως με τη μορφή της πρωτοτυπικής εκπροσώπησης των φωνηέντων, όπως *ι* για το [i] και *ο* για το [o], και της μονοφθογοποίησης των διπλών συμφώνων – λ.χ. *αγόρι* αντί για *αγόρι* (< ΑΕ *ἄωρος*), *κρεβάτι* αντί για *κρεββάτι*. Σπανιότερα, όμως, παρεμβαίνει στην ορθογραφία και η παρετυμολογία (βλ. ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ, ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ) κι έτσι έχουμε, για παράδειγμα, *κτίριο* αντί *κτήριο* (< ΑΕ *οἰκητήριον*) κατά το *κτίζω*.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Να αναζητήσετε στο διαδίκτυο πληροφορίες για τον δίσκο της Φαιστού.

Εικόνα 5. Ο δίσκος της Φαιστού

Πηγή: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>